

## DET CHOCKERANDE ÄR INTE ATT HITLER VAR DEN HAN VAR

Man skulle kunna tro att ämnet Adolf Hitler är klarlagt, åttio år efter hans död, men gå in på närmaste välsorterade tidningskiosk, sök dig fram till avdelningen för historiska tidskrifter och där är han med sin ilskna blick eller gapande mun: i talarstolen, bakom galler, en face. Kanske möter man också Mussolini, Stalin eller "den verkliga Dracula", men Hitler är populärast. När jag var liten fanns det de som påstod att han fortfarande levde, i en ubåt eller på en alptopp någonstans; nu har han på något sätt återuppstått. Nazismen fortsätter att fascinera, kanske allt mindre som historiskt fenomen. Den har krupit närmre, om än inte i koppel och stövlar.

Laurence Rees har ägnat ett yrkesliv åt Adolf Hitler och nazismen – böcker och artiklar, dokumentärfilmer, undervisning – för att i sin senaste bok komma fram till den svåraste frågan: Hur kunde det hända? Hur kunde ett folk från kulturens och vetenskapens finrum begå det största brottet i mänsklighetens historia? *The Nazi mind* kallar han sin nya bok, den tionde i ordningen. Det nazistiska tänkandet. Hur kunde det hända att miljontals tyskar kom att beundra, dyrka, följa en halvbildad dagdrivare som Adolf Hitler? Hermann Göring fick en andra chans i livet tack vare honom, men även efter katastrofen, efter nederlaget, i Nürnberg inför avrättningen, betraktade han Adolf Hitler som gudasänd: "ett geni".

**Han var lätt att underskatta.** När rikskansler Friedrich von Papen mötte honom första gången, i juni 1932, för att känna honom på pulsen, gjorde han inget intryck alls med sin mörkblå kostym, dåliga hy, minimala mustasch och underliga frisyr. Papen hade fått höra att Hitlers blick kunde vara magnetisk; han upptäckte ingenting. Ofarlig, kort sagt. Några månader tidigare hade den amerikanske stjärnreportern Dorothy Thompson intervjuat honom, förberedd på att möta Tysklands nästa diktator. "Efter mindre än femtio sekunder visste jag att det var han inte." När hon försökte pressa honom på hans politiska åsikter förstod hon att de kunde kokas ner till en enda punkt: allt är judarnas fel. Nej, det var bara konstigt.

Hitler var ingenting utan massan, nazismen ingenting utan sina följeslagare. Det finns hundra tolkningar av fascismen – en reaktionär ideologi som exploateras av kapitalisterna; kapitalismens yttersta verktyg för att hålla massorna nere; en populistisk, radikal och totalitär massrörelse som mest handlar om känslor; en revolutionär ideologi som skiljer sig från marxismen genom avståndstagandet från klasskampen; ett förakt för svaghet och så vidare – ändå förklarar ingen av dessa förklaringar fascismens förmåga att sätta massans känslor i svallning: viljan att följa sina ledare in i döden om så nödvändigt. Det kan ha skrivits tusen finmejslade fascistiska idéprogram utan att det fört nazismen ett steg närmre makten. Adolf Hitler förstod att knyta an till något som redan fanns i dem som hörde honom. Han förstod att ledarskap inte handlar om ledaren utan om oss. Man blir inte en folkledare genom en uppsättning kvalitéer utan genom att förstå det folk man leder och pressar dem mot ett gemensamt mål. Det skriver Laurence Rees.

**Judarna, ja.** Genom hela *Mein Kampf* finns judarna som tema. Antisemitismen utformades av andra än Hitler, oklart när och hur han utvecklade sina egna föreställningar, men viktigt är hans övertygelse att judar handlar om *ras*, inte religion. Alltså ingenting man kan ändra på. Och snart hade hans fantasier slagit ut i full blom, alla olyckor som drabbat tyskarna kunde skyllas på dem: först kriget och sedan freden, bolsjevikerna i Ryssland och bolsjevikerna i Tyskland, arbetslösheten, den stigande priserna o.s.v. Judarna hade till och med förfalskat socialismen genom att skapa marxismen, det vill säga skilja socialismen från nationen, gjort den internationell.

Men, skriver Laurence Rees, det var inte antisemitismen som fick tyskarna att sluta upp bakom Hitler. Det var därför att han mitt i eländet, mitt i den ekonomiska och demokratiska krisen lyckades väcka ett hopp hos dem, hoppet om *Volksgemeinschaft*, en folkets gemenskap. Det som förenade hans anhängare var just detta, längtan efter gemenskap. Något förenade tyskarna och det betydde mer än den enskildes lott. Det fanns något högre att sluta upp kring och ingenting går att jämföra med det. Denna enorma känsla av en möjlig framtid, tillsammans, lyckades Hitler väcka hos sina anhängare. "Han uttryckte något som fanns inom oss alla", skrev den begåvade

studenten Hans Frank i München om när han nitton år gammal hört Hitler tala första gången. Frank kom att bli "Polens bödel", också han avrättad i Nürnberg.

Tron, inte förståndet, var central. "Man måste tro på något", hade Hitler förklarat redan 1927. "Bara tron skapar en stat." Han hyllade den blinda tron som får hela folk att dra iväg och slåss för saken, till och med döda, må det handla om religion eller politik. Hitler erbjöd sina anhängare trosvisshet, blev till en fadersfigur för miljoner tyskar. Och allt var antingen-eller. Segra eller dö. Om kommunismen segrade skulle världen gå under. Seger var allt som räknades. När Hitler lyckades undkomma ett attentat i november 1939 – bomben exploderade och dödade åtta personer, en regnskur hade fått Hitler att inte dyka upp – förstod människor att Gud var på Führerns sida.

Judarna stod utanför den åtrådda gemenskapen. Det fanns ett "vi" och det fanns ett "dom". Det måste finnas en motståndare, en fiende, ett hot mot den starka gemenskapen. Nödvändigt på savannen för människans överlevnad, men när populister av allahanda slag delar in befolkningen i två fientliga läger kopplar det följarna till ledaren och förklarar samtidigt att problemen kan skyllas på den andre, främlingen som hotar gemenskapen, kan skada utopin utifrån. Djävulen är alltid någon annan, som det heter i sången. Aldrig finns han i ditt eget bröst. För nazisterna var det "blodet" som förenar och skiljer oss åt, "blodet" som binder samman en nation, ett folk. Inget blod var ädlare än "det nordiska blodet". Tysken var bättre än alla andra. Det fanns de som hörde hit och de som inte hörde hit – och ingenting fanns att göra åt den saken, annat än att avskilja "oss" från "dom". Fienden var inte ens en människa.

**Steget är kort till konspirationernas värld.** Laurence Rees börjar sin bok i den änden. "Nazisterna frodades genom konspirationsteorier", skriver han. "Och de utnyttjade samma mentala process för att övertyga sig själva om att de hade rätt som konspirationsteoretiker gör i dag." Hans bok har undertiteln "12 warnings from history". Skillnaden, naturligtvis, är att nazisternas teorier slutade i Förintelsen. Likheten är att världsbilden hos den som en gång stigit ner i det kaninhålet nästan är omöjlig att få upp igen, ständigt är denne mottaglig för nya fiender, nya komplotter. Rees berättar om mötet med en före detta SS-soldat, en belgare som förnekade

Förintelsen. Diskussionen mellan dem pågick en stund, Rees hänvisade till de bevis som fanns, även fotografier på de döda. Mannen tittade på honom, fnös: "Och du tror verkligen på att de där bilderna är sanna?"

Fältnarskalken och senare presidenten Hindenburg skyllde nederlaget i kriget på att Tyskland huggits i ryggen och vem skulle man tro på om inte hjälten från Tannenberg? Hindenburg avskydde Hitler och nazismen, men han avhände sig ansvaret och banade så vägen för Hitler. Även det är en lärdom. Nazisterna kom inte till makten genom en statskupp, än mindre en revolution: andra släppte in dem. Tysklands mäktiga industriledare hade inte stött nazistpartiet, de hade lagt sina röster på de konservativa partierna, men när Hitler väl utnämnts till rikskansler – genom Hindenburgs försorg – och Hitler utlovade stabilitet, hotade med kommunistspöket och flaggade för att inga fler allmänna val skulle hållas efter det stundande öppnade de plånböckerna.

Det chockerande, skriver Laurence Rees mot slutet av sin bok, är inte att Adolf Hitler var den han var utan att miljoner människor lade sitt öde i denne mans händer.

**Anders Sundelin**

Dagens Nyheter 18 augusti 2025

Laurence Rees: *The Nazi mind. 12 warnings from history* (Penguin/Viking)

Sången som nämns är "Djävulens alternativ" av Kjell Höglund.